

Катерина ХМЕЛЕНКО

здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

О. М. Шумейко

старший викладач
кафедри психології та педагогіки
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

МЕДІАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ У ВІДНОВНОМУ ПРАВОСУДДІ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

Питання ресоціалізації неповнолітніх правопорушників зараз розглядається у контексті розвитку альтернативних позбавленню волі форм покарання за програмою відновного правосуддя. Це зумовлено тим, що позбавлення волі ізолює дитину від суспільства, однак не завжди впливає на переосмислення нею своїх протиправних дій і в майбутньому недопущення подібних, навпаки, через те, що психіка дитини не сформована повністю, може виникнути дезадаптація та десоціалізація підозрюваного або засудженого, що загрожує скоєнню правопорушення повторно. Сучасним засобом ресоціалізації є медіація, яка активно впроваджується Організацією Об'єднаних Націй. Варто провести дослідження практики застосування такого методу виправлення неповнолітніх правопорушників у декількох державах-членах ООН, наприклад, в Україні та США.

Україна – європейська держава. Тут розвиток кримінального процесу, де учасниками є діти, почався із ратифікацією Конвенції ООН про права дитини у 1991 році. Наразі в Україні реформується система ювенальної юстиції, у законопроекті № 5617 є запропонований перелік інституцій, які її складатимуть, серед них правоохоронні органи, пробаційна та пенітенціарна служби, центри соціально-психологічної реабілітації дітей та інші суб'єкти надання правового й соціального захисту. Завданням «юстиції, дружньої до дитини» є захист прав та свобод неповнолітніх під час здійснення заходів превентивної діяльності, під час розслідування, судового процесу, реалізації судового рішення. Окрім ювенальної юстиції в цілому, реформуються і окремі її частини. Після реформування пенітенціарної та пробаційної систем, планується поділ ресоціалізації на два типи: пенітенціарна та пробаційна, тобто одна з цілей пенітенціарної реформи – забезпечити соціальне зцілення людини після відбуття покарання (захід пенітенціарної пробації), а якщо говорити про пробацію, то з 2019 року в Україні почалося впровадження відновного правосуддя для неповнолітніх на основі пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення». Відновне правосуддя передбачає проходження неповнолітнім процедури медіації – примирення правопорушника із потерпілим, за посередництва представника (адвоката-медіатора) із Центру безоплатної вторинної правової допомоги. Якщо неповнолітній відшкодує шкоду і примириться з потерпілим, успішно пройде етап ресоціалізації – має шанс бути звільненим від кримінальної відповідальності [1]. Перейдемо до визначення поняття: згідно із ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України, ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві [2]. Насамперед ресоціалізація передбачає позитивний вплив на свідомість правопорушника, тобто робота із психологічними особливостями, психокорекція. Саме тому процедура медіації в межах програми відновлення для неповнолітніх застосовується до тих, хто скоїв кримінальний проступок або нетяжкий злочин та визнав свою вину. З погляду психології та права, вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи

бездіяльності та її наслідків. Звісно, якщо вина відсутня, то немає і самого правопорушення. Значимо, що медіація можлива, якщо і підозрюваний, і потерпілий згодні брати участь у цій процедурі. Ефективність такого засобу ресоціалізації полягає у тому, що неповнолітній правопорушник має самостійно докласти зусиль, аби відшкодувати шкоду та примиритися із потерпілим. Підозрюваний має бути самовмотивованим для цього, у разі якщо він сам не може вмотивувати себе, з ним мають працювати психологи та педагоги. Медіація передбачає усвідомлення та опрацювання ситуації за допомогою бесіди (одна з психологічних технік), під час проведення якої встановлюються ціннісні орієнтири правопорушника та потерпілого, посередник використовує рефлексію для правильного спрямування бесіди задля недопущення порушення прав та свобод обох сторін. Такий формат є ефективним для подолання проблеми. Також психологи, задіяні у процесі ресоціалізації у контексті відновного правосуддя, проводять індивідуальну психокорекцію із неповнолітнім з метою його виправлення. Спеціалісти у галузі психології мають визначити психологічні детермінанти делінквентної поведінки дитини, а ними можуть бути: статеві особливості, ситуація внутрішньо-сімейного розвитку, рівень самооцінки, акцентуації характеру тощо, та спрямувати свою увагу на їх опрацювання [3]. Пілотною програмою відновного правосуддя передбачається, що у разі вирішення конфлікту підозрюваним та потерпілим, правопорушник може бути звільнений від кримінальної відповідальності. Однак все ще залишається багато питань стосовно особливостей психологічної підготовки правопорушника та потерпілого до проведення медіації як заходу пробації в Україні.

США – держава в Північній Америці, де медіація як захід ресоціалізації неповнолітніх правопорушників виник 50 років тому. Представництво Сполучених Штатів допомагало Україні розробляти програму відновного правосуддя. Тут медіація в межах ювенальної юстиції має декілька функцій: є формою досудового врегулювання конфлікту, є методом пробації та засобом ресоціалізації, її метою є проходження підозрюваним програми відновного правосуддя (Restorative Justice), а результатом – відшкодування неповнолітнім завданої шкоди через особисте спілкування з потерпілим, вибачення, громадські роботи та відновлення необхідних втрат [4]. Під час проходження процедури правопорушник має навчитися співпереживанню потерпілим, розвинути свої моральні якості та отримати навички щодо самостійного вирішення конфлікту. Медіація в США ґрунтується на таких обов'язкових принципах відновного правосуддя: 1) спокійне суспільне життя: якщо скоюється правопорушення, тобто виникає суспільний конфлікт, він має бути вирішений так, щоб спокій суспільного життя було відновлено та збережено; 2) повага: усі люди заслуговують на повагу до себе, тому правопорушнику та потерпілому пропонується взяти участь у вирішенні конфлікту, вони мають можливість вплинути на результати ресоціалізації (конкретно медіації); 3) солідарність: підозрюваний та потерпілий у кінці медіації мають дійти згоди, так, як і в Україні, в США під час процедури ресоціалізації вони обговорюють свої ціннісні орієнтири. Окремо неповнолітній правопорушник займається самовихованням і виправленням (або покращенням) свого ставлення до зовнішнього середовища, робить висновки стосовно свого соціально-небезпечного діяння на основі бесіди із потерпілим; 4) відповідальність: цей принцип відображає рівень самовиховання правопорушника, адже результатом медіації у відновному правосудді має стати саме прояв активної відповідальності особи, тобто підсудний сам має захотіти відшкодувати завдану шкоду та примиритися з постраждалим. Примус у медіації не призводить до ресоціалізації неповнолітнього, а тільки впливає на розвиток появи та розвиток його психологічних проблем. Тому так само, як і в Україні, в Сполучених Штатах Америки однією з умов проведення медіації у рамках відновного правосуддя є бажання самого правопорушника взяти участь у процедурі.

Провівши дослідження практики застосування медіації як засобу ресоціалізації неповнолітніх правопорушників в Україні та США, можемо встановити, що Україна тільки стала на шлях розвитку цієї процедури у контексті відновного правосуддя. Така форма медіації передбачає усвідомлення правопорушником свого вчинку, опрацювання ситуації разом із потерпілим, що у результаті має призвести до вирішення конфлікту, зміни морального ставлення правопорушника до зовнішнього світу. Ці процеси базуються на психологічних особливостях осіб, тому у ресоціалізації задіяні не тільки адвокати-медіатори (посередники), а ще й психологи.

1. Відновне правосуддя – новий підхід реагування на злочин, вчинений неповнолітніми
URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidnovne-pravosuddya-noviy-pidhid-reaguvannya-na-zlochyn-vchineniy-nerovnolitnimi>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України від 08.08.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Лук'янець І. І. Психологічні детермінанти конфліктності особистоті в підлітків : кваліфікаційна робота. Київ, 2020. 109 с.
4. Juvenile Mediation. URL: <https://www.onestepfurther.com/juvenile-mediation-1>.

Ольга ЧЕШК-ТРЕГУБЕНКО

доцент кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

Дар'я СКАРГА

здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА
МЕДІАЦІЇ В УКРАЇНІ**

Якісні перетворення у характері правових відносин зокрема та суспільного життя загалом вимагають відповідних структурних перетворень у законодавстві та системі судоустрою, при цьому однією з помітних тенденцій суспільного розвитку є пошук нових, ефективних способів вирішення спорів, передусім правових.

Сьогодні в Україні активно розвиваються нові для правової системи України інститути примирення, які за своїм змістом являють собою елементи правової культури, забезпечення прав громадян на справедливий судовий розгляд, передбачений Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, обумовлюють і формують такі інститути альтернативного вирішення спорів як арбітраж та медіація. При цьому медіація являє собою альтернативний спосіб вирішення спорів, що, з одного боку, відображає високий рівень розвитку правової культури суспільства, а з іншого – дозволяє сторонам обирати найефективніший і прийнятний для них варіант спору на основі фундаментальних принципів права, які відображають визначні цінності суспільного розвитку, такі як добросовісність, розумність, справедливість, що є одночасно з цим основою для реалізації принципу верховенства права в Україні.

Поняття медіації походить від грецького терміну «medos», що означає нейтральний, незалежний. З латині термін «mediatio» перекладається як посередництво, а «mediare» – бути посередником у спорі. В англійській мові присутнє поняття «mediation», що в залежності від контексту трактується як посередництво, клопотання чи заступництво. М. Дякович зазначає, що саме слово «медіація» походить від латинської мови. Латинське поняття medius – займати середину між двома точками зору або сторонами, пропонувати середній шлях, триматися нейтрально, незалежно. Така характеристика певною мірою відсилає до сучасного розуміння медіації, в якій процес примирення застосовується для вирішення з допомогою третьої особи – медіатора [1, с. 137].

Щодо витоків медіації як філософсько-правового інституту зародження альтернативного способу вирішення конфлікту (спору), то тут варто згадати вислів відомого представника філософських вчень Діогена Лоретського, який вважав, що: «діалогом є розмова, котра складається із запитань і відповідей про предмет філософський або державний та зберігає правильність виведених характеристик та опорядження мови». Саме з цього моменту і в цей період, як стверджує Г. Огренчук,